

participació ciutadana. L'autor exposa que el principal risc del periodista local és la ingerència o pressió dels poders locals. En resum, el domini de la proximitat, les fonts dels periodistes han de ser properes: persones, institucions i organismes que facilitaran la informació que necessiten els mitjans per subministrar notícies. A més a més, copsar l'opinió de la gent del carrer és una estratègia immillorable per activar la participació directa en els mitjans. També convé ressaltar que la publicitat és una de les principals fonts de finançament de les publicacions de proximitat. En concret, la publicitat pròpia del teixit econòmic local.

En darrer terme, cal comentar que l'excés d'informació dels mitjans generalistes té com a contrapunt l'altra oferta, la local i la comarcal, on uns receptors àvids de coneixement i d'informació generaran una, si més no, sostinguda demanda d'un producte gairebé insòlit en les propostes generalistes. La proximitat és, doncs, el principal valor que fa albirar el futur de la premsa local i comarcal amb moderat optimisme. Així, doncs, de la lectura del llibre de Lluís Costa, un exhaustiu estudi de la premsa comarcal catalana, podem concloure que la informació del que passa al costat de casa nostra cada vegada serà més important, perquè cada comarca,

cada poble, té una problemàtica diferent i, en conseqüència, existeix la necessitat que algú ho expliqui, la qual cosa crea un vincle.

Adrià VIDAL SANTORUM
Universitat de Girona

ORDEIG, Ramon (2023). *Diplomatari del monestir de Sant Martí del Canigó (segles X-XI)*. Revisat i prologat per Aymat Catafau i amb un epíleg de Narcís Garolera. Vic: Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic, 334 p.

L'autor d'aquest llibre, Ramon Ordeig, és sobradament conegut. Excel·lent historiador medievalista, especialitzat en l'escriptura i la cultura altmedieval, ha dedicat una especial atenció a la història de l'Església de l'època carolíngia i comtal. La seva tesi doctoral, publicada amb el títol *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)* (4 vol., 1993-2004), que va ser l'orgull del seu director, el doctor Manuel Riu, va marcar època. Des de llavors, els anys noranta, el doctor Ordeig no ha parat d'oferir a la comunitat científica monumentals edicions de documents que fan les delícies i faciliten el treball dels investigadors medievalistes d'arreu del món. A la col·lecció

«Diplomataris» dels Estudis Històrics de l'Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic ha publicat deu volums dels quals els quatre de les dotalies més tres dedicats a la documentació del monestir de Ripoll (segles IX-XII), el Cartulari Major de Cuixà, el Diplomataris dels comtes Bernat I de Besalú i Guifré II de Cerdanya, i el Diplomataris del Canigó que aquí presentem. A la col·lecció «Monografies» dels Estudis Històrics, Ordeig completa el seu treball magistral i erudit de paleògraf i diplomata, amb la investigació històrica i la síntesi pròpies de l'historiador medievalista, fent-nos conèixer la personalitat d'eclesiàstics com el bisbe-arquebisbe Ató, mestre de Gerbert d'Orlhac (el papa Silvestre II), el gramàtic Guibert de Lieja, el monjo Joan de Barcelona, corresponsal de l'abat i bisbe Oliba des de Fleury, i el bisbe Guillem de Balsareny, successor d'Oliba a Vic.

No podríem acabar aquesta presentació sense explicar que avui, sense el treball constant i extraordinàriament acurat d'Ordeig, probablement no s'hauria acabat encara el gran projecte que Ramon d'Abadal va concebre fa cent anys, la *Catalunya carolíngia*, dècada a l'edició de tots els documents catalans dels segles IX i X. En aquest projecte, del qual ja només resta un volum d'apèndix, el IX, Ordeig ha tingut cura del

volum IV (*Els comtats d'Osona i Manresa*) en tres toms (1999) i del volum VIII (*Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga*) en dos toms (2020), i ha revisat i ha completat els volums V (*Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, dos toms, 2003) i VI (*Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2 toms, 2006).

Aquest *Diplomataris* del Canigó s'obre amb *Los dos campanars*, poema elegíac escrit per Jacint Verdaguer en una data imprecisa, anterior a 1886, després de visitar les ruïnes de l'antic monestir l'estiu de 1879. Narcís Garolera, catedràtic jubilat de literatura catalana de la Universitat Pompeu Fabra, especialista en Verdaguer, clou el *Diplomataris* amb un epíleg dedicat a glossar, valorar i situar aquest poema en el conjunt de l'obra verdagueriana. Tot plegat, la incorporació del poema i l'epíleg, són un encert que commou la sensibilitat del lector i l'empeny en el viatge cap als orígens del monestir. Al poema de Verdaguer segueix un prefaci d'Aymat Catafau, que no necessita justificació perquè Catafau és un gran coneixedor de la història dels països rossellonesos, i el medievalista que millor coneix les estructures de poblament i la societat del segle XI, època dels documents del *Diplomataris*, en aquestes terres.

Ordeig inicia el seu treball personal amb una llarga introducció de

més de quaranta pàgines. Com és de rigor, la part més important i majoritària d'aquesta introducció està dedicada a la documentació. Ordeig explica les visites que erudits d'època moderna van fer al monestir, quan encara hi vivien els monjos i tenien el seu arxiu. Alguns d'aquests visitants aporten notícies dels seus documents, de vegades amb còpies i registos. De totes aquestes aportacions, la més important és l'inventari fet el 1586 per Jaume Agullana, ardiaca de la seu de Girona, i visitador apostòlic, del qual es conserva una còpia de 1785 als ADPO. Després, el 1657-1658, va visitar el Canigó Guillem Costa, monjo de Cuixà, que hi va trobar i copiar un precepte carolingi, butlles papals, el rotlle mortuori del comte Guifré i una trentena de documents, còpies que es troben avui a la BNF, a la col·lecció Baluze. A Costa el van seguir el 1711 els benedictins Edmond Martène i Ursin Durand, pels quals sabem que llavors l'arxiu encara estava sencer. El monestir va ser secularitzat el 1783 i la documentació traslladada a Perpinyà, on el 1785 es va fer una còpia de l'inventari d'Agullana, avui conservada als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (ADPO). El 1787 el notari Francesc Serra va fer encara un segon inventari avui perdut. Mentrestant, el 1783, l'arxiu del monestir va ser

integrat en els arxius de la Chambre du Domaine du Roy, i després, el segle XIX, als de la Prefectura. Molts documents van ser destruïts llavors, durant la Revolució, i altres van ser venuts pels mateixos prefectes. Finalment, el 1835, els fons va ser transferit a la Biblioteca Municipal de Perpinyà, i el 1861 als ADPO, on és avui.

Amb una referència als arxivers (sobretot Julià-Bernat Alart i Jean-Auguste Brutails) i a la seva feina de catalogació i inventari dels documents, Ordeig clou aquesta part de l'estudi introductori i passa a la historiografia. Aquí examina el *Chronicon breve monasterii Canigonensis* que Guillem Costa va copiar durant la visita de 1658, Étienne Baluze va publicar parcialment el 1679, i Stefano Cingolani ha estudiat i editat *in extenso* fa uns anys. Després del *Chronicon*, Ordeig estudia els abaciològics, començant pel que es troba al marge de les còpies de documents de Guillem Costa de 1658, i seguint pels publicats per Baluze, Martène, els autors de la *Gallia christiana*, Puiggarí, Monsalvatje, Cazes, Zaragoza i Cingolani. I encara en un àmbit historiogràfic, Ordeig examina els historiadors i les obres que s'han ocupat del monestir, i que per fer-ho n'han examinat els documents. La llista és llarga i comprèn historiadors

del segle xvii (Jeroni Pujades), del xviii (els monjos maurins Devic i Vaissète, autors de la *Histoire générale de Languedoc*), del xix (Pere Puiggarí, Edouard de Barthélemy, Léopold Delisle, Julià-Bernat Alart, Jean Auguste Brutails, Louis Blancard, Jaume Massó i Torrents, Francesc Monsalvatje), i del xx-xxi (Francesc Pont, Agustín Millares Carlo, Francesc Miquel, Ramon d'Abadal, Pere Ponsich, Marcel Durliat, Jacques Stiennon, Albert Cazes, Maties Delcor, Eduard Junyent, Michel Zimmermann, Josefina Mutgé, Aymat Catafau i Jesús Alturo).

Després d'haver dedicat la primera part de la introducció al conjunt de la documentació del monestir, Ordeig consagra la segona als documents dels segles x i xi, els del *Diplomatari*. En total, són 260 documents, dels quals un nombre respectable d'originals i còpies i una majoria de registos, quasi tots procedents del regest de 1586 de J. Agullana, copiat el 1785. La recerca de documents del Canigó, explica Ordeig, l'ha portat a l'Arxiu Reial de Barcelona, la Biblioteca de Catalunya, els Archives départementales des Bouches-du-Rhône (Marsella), la BNF (París), els ADPO (Perpinyà), la Biblioteca Municipal de Perpinyà i l'Arxiu Diocesà de Solsona. Una bona edició de documents com aquesta no es podia limitar a

recollir i registrar els documents originals, les còpies manuscrites i els registos del erudits, calia també deixar constància de la tradició impresa, els documents publicats, que en el cas dels del Canigó del segle xi va començar el segle xvii i que va seguir amb documents concrets i aïllats, i que avui culmina amb aquest *Diplomatari*, el primer que agrupa la totalitat de la documentació del primer segle d'existència del cenobi.

Ordeig excel·leix com a paleògraf i diplomatista, és evident, però també com a historiador que interpreta els documents i n'extreu les informacions necessàries per reconstruir episodis del passat. Acaba la introducció precisament acomplint aquesta tasca. Servint-se dels documents aquí aplegats reconstrueix l'atmosfera sacra del Canigó d'abans del monestir quan aquí, en un graó rocós del massís hi havia una esglésiola o un ermitori dedicat a Sant Martí. Examinats els cinc documents que s'hi refereixen, entre els anys 997 i 1000, el nostre historiador s'ocupa dels orígens del monestir. El cronicó del Canigó data l'inici de les obres l'any 1001, i Ordeig en precisa la cronologia fundacional: el 1005 el comte Guifré i la seva esposa, la comtessa Guisla, hi van fer una primera donació de béns, seguida el 1007 d'una altra tan important que se la

considera l'acta fundacional; el 1009 es va fer la consagració de l'església monacal i la dotalia; el 1011 el papa Sergi IV, a petició del comte Guifré, va atorgar al monestir una butlla per la qual reconeixia a la comunitat monàstica la lliure elecció d'abat i la immunitat, i el 1013 el bisbe Oliba d'Elna, a petició de l'abat Oliba i els monjos de Cuixà, i dels comtes germans Bernat II de Besalú i Guifré II de Cerdanya, feia abat de Sant Martí del Canigó el monjo Esclua. Tancant l'obra de la seva vida, el comte Guifré feia testament el 1035 i poc després abandonava el món i es feia monjo a Sant Martí del Canigó, on va morir el 31 de juliol de 1049.

Ordeig explica amb molt més deteniment i coneixement de causa que no ho hem fet nosaltres, és clar, aquesta etapa fundacional, i dedica a continuació un apartat a l'encíclica mortuòria del comte-monjo que l'abat Miró, el tercer de l'abaciologi, va enviar a monestirs i catedrals de Catalunya i nord enllà per fer conèixer el traspass i recollir respostes de condol i sufragis. Entre els mesos de març i abril de 1051 el missatger va viatjar per Catalunya, i la resta de l'any ho va fer per terres del regne de França i més enllà pel nord-est (Namur, Lieja, Aquisgrà, Trèveris) fins a visitar no menys d'un centenar de centres religiosos. El missatger va tornar amb

respostes de condol i pregàries escrites que, cosides i enrotllades, van formar un rotlle mortuori de considerables dimensions (més de quaranta vares, diu Pujades), que va causar l'admiració dels visitadors del monestir en temps medievals i moderns. Editat ja per Baluze el segle XVII i per altres durant els segles XIX i XX, fins ara l'edició més moderna i emprada era la de Dufour de 2005. Al *Diplomatari*, el rotlle és el document 195 i ocupa les pàgines 202-250. No cal que lloem la qualitat de l'edició.

En les pàgines restants de la introducció, Ordeig desgrana les notícies documentals sobre les esglésies monàstiques i les dependents; el trasllat de les relíquies de sant Galderic; els sis abats del segle XI; el sotmetiment del monestir de Serrateix al del Canigó, ambdós monestirs de patronatge comtal; un examen del patrimoni territorial acompanyat de mapes, i un breu inventari de les accions de patronatge exercides pels comtes.

Després d'aquesta introducció tan completa segueixen dues-centes pàgines on figuren els dos-cents seixanta documents del *Diplomatari*. De què tracten? La temàtica, lògicament, és molt diversa, però, com que es fa referència a les escriptures d'un arxiu patrimonial, la major part fonamenten drets de propietat: escriptures de

donació, compravenda, permuta i empenyorament, a més de testaments i execucions testamentàries. Algunes escriptures també ens informen sobre aspectes de la gestió del patrimoni, com és l'establiment de masos; la remissió i definició d'obligacions (imposicions i serveis) de la pagesia, i la defensa de propietats davant dels tribunals. El domini monacal és format d'alous, masos, terres, vinyes, horts, cases, molins, trilles, cellers, etc., béns que les escriptures situen en una perspectiva descendent: en un *pagus* o territori (per exemple el de Llivia), un suburbi (com el d'Elna), una vall (com el Conflent), una vil·la i un lloc. Respecte d'aquests béns, alguns documents plantegen interessants problemes d'interpretació, per exemple quan la venda o donació és d'un sester d'alou o d'un terç de mas.

El Canigó tenia també en propietat esglésies que li havien estat donades pels seus propietaris, que les tenien com a pròpies. Aquest era el cas de Santa Eulàlia de Fullà, al Conflent, donada pels seus habitants, els mateixos que l'havien edificat; de Santa Fe de Valltorta, amb delmes, primícies i oblacions, unes terres i un mas, donats per un particular, i de l'església de Sant Romà de Llupià, donada pel senyor del lloc i els seus habitants. Per a l'estudi del vocabulari lligat als drets de possessió

és interessant també parar atenció als documents on figuren paraules com *honor*, *fevum*, *alode* i *dominium* o *dominicum*. Com es podia suposar, no manca algun document d'oblació i algun d'autodonació en què la donació de la persona va acompanyada de béns, com és habitual. I, per acabar, voldríem fer referència a dos documents que criden especialment l'atenció: un de permuta d'unes franqueses que el comte de Cerdanya té en unes vil·les del comtat per uns béns que el monestir té en diferents llocs, permuta que per la seva pròpia naturalesa pot ajudar a comprendre el sentit i el contingut de les franqueses en aquesta època. L'altre és l'acta d'un acord de la comunitat que institueix una meca de beca per a la formació i el nodriment d'un estudiant, que en acabar el seu cicle formatiu hauria de ser succeït per un altre estudiant i així perpètuament, tot en memòria del comte Guifré, fundador del monestir.

En definitiva, i per acabar, Ramon Ordeig ens ofereix un material de recerca fonamental, i un devesall de coneixements que només la seva erudició i saviesa podien aplegar. Que per molts anys mantingui aquesta capacitat de treball i creativitat.

Josep Maria SALRACH MARÈS
Universitat Pompeu Fabra